

Tussen oud en nieuw-institutionalisme: Douglass North bouwt bruggen

*John Groenewegen, Frans Kerstholt
en Ad Nagelkerke¹*

In dit artikel wordt aan de hand van het gedachtegoed van Douglass North betoogd dat het mogelijk en vruchtbaar is om het scherpe modelmatige van de neo-klassieke theorie te combineren met de meer beschrijvende aanpak van het institutionalisme (van de redactie).

De institutionele economie mag zich met Nobelprijswinnaars als Ronald Coase en Douglass North in een steeds grotere belangstelling verheugen. Echter, 'institutionele economie' is geen eenduidig begrip: onder dezelfde vlag gaan ladingen schuil die van karakter variëren van neoklassiek tot oud-institutioneel.

Het gevolg is een Babylonische spraakverwarring rond de institutionele economie. In dit artikel² willen wij een poging ondernemen de contouren van het grillige landschap van de institutionele economie te verduidelijken aan de hand van de ontwikkeling in het denken van Douglass North in de periode 1955-1995. Wij zullen beargumenteren dat hij een ontwikkeling heeft doorgemaakt van

¹ De eerstgenoemde auteur is verbonden aan de Erasmus Universiteit, beide andere aan de Katholieke Universiteit Brabant. Zij zijn beide anonieme referenten erkentelijk voor hun commentaar.

² Deze bijdrage is in belangrijke mate gebaseerd op een paper dat is gepresenteerd op een gezamenlijke sessie van de AFEE en de AEA in januari 1995 te Washington DC. Douglass North was de discussant.

neoklassiek, via nieuw-institutioneel naar (bijna) oud-institutioneel³. Voordat die ontwikkeling aan bod komt wordt onderstaand eerst ingegaan op het begrip 'institutie', en wordt in de twee volgende paragrafen het onderscheid tussen het oude- en het zgn. nieuw-institutionalisme verduidelijkt⁴.

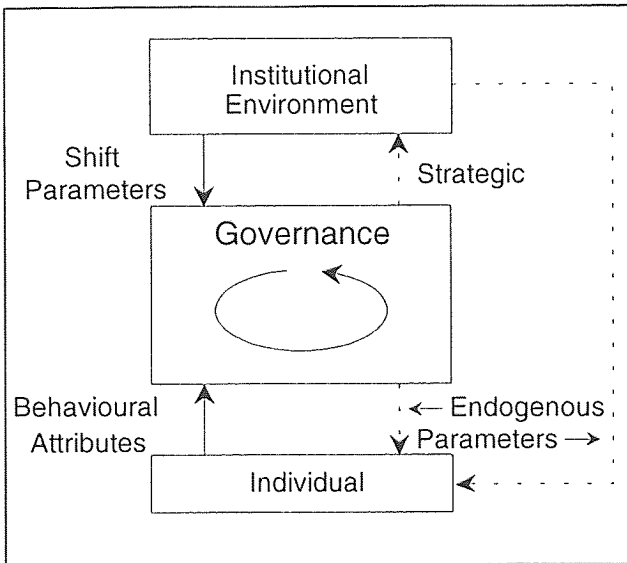
Instituties. Wij volgen Douglass North en Oliver Williamson in het onderscheiden van 'institutionele omgeving' en 'institutioneel arrangement' (zie figuur 1). Met het eerste worden de basisspelregels in een samenleving bedoeld zoals die zijn vastgelegd in normen, waarden en juridische regels. Met inachtneming van die basisregels worden door marktpartijen en overheden private en publieke institutionele arrangementen gemaakt, die kunnen worden opgevat als de organisatievormen waarbinnen transacties worden gecoördineerd en uitgevoerd. Contracten, ondernemingen en vakbonden zijn voorbeelden van institutionele arrangementen.

Figuur 1 is gebaseerd op het drie-lagen-schema van Oliver Williamson (1995) en geeft de relaties weer tussen het individu, het institutionele arrangement en de institutionele omgeving. De richtingen binnen het institutionele denken verschillen met betrekking tot de te verklaren variabelen (is dat alleen het arrangement, of ook de verandering in de institutionele omgeving?), met betrekking tot de verklarende variabelen (zijn de eigenschappen van het individu bepalend of is juist de wisselwerking tussen arrangement en individu cruciaal?) en met betrekking tot de methode van onderzoek. In het navolgende worden eerst het oude en nieuw-institutionalisme langs die drie lijnen besproken, waarna het werk van Douglass North aan de orde komt.

³ In de institutionele economie wordt wel onderscheid gemaakt tussen de zgn. oude institutionalisten en de nieuw institutionalisten. Wij handhaven dit onderscheid met dien verstande dat wij het oud-institutionalisme zien als een vitale stroming met hedendaagse vertegenwoordigers, die voortbouwen op het werk van auteurs als Thorstein Veblen, John Commons en Wesley Mitchell. Men zou van moderne oude institutionalisten kunnen spreken zoals er ook wel sprake is van de moderne Oostenrijkse school.

⁴ Om complicaties te vermijden zullen sommige stromingen en auteurs, die regelmatig wel als representanten van het nieuw-institutionalisme gezien worden, niet behandeld worden; te denken valt aan neo-evolutionaire theorieën als die van Nelson en Winter (Nelson, 1994) en werk uit de moderne Oostenrijkse school. Wij menen dat onze keuze voor een beperkte opvatting van het nieuw-institutionalisme verhelderend is voor de analyse van de ontwikkeling van North, en bovendien een gunstige uitgangspunt verschaft voor een later nog te ondernemen plaatsbepaling van andere auteurs en stromingen die eveneens contrapunten zijn ten opzichte van het dominerende neoklassieke denken. Zie ook noot 8.

Figuur 1: Het 'layer scheme' van Williamson

1. Oud institutionalisme

In het begin van deze eeuw ontwikkelde zich in de VS de school van de oude institutionele economie⁵. Grondleggers als Thorstein Veblen, John Commons en Wesley Mitchell uitten vooral hun onvrede met het niet op elkaar aansluiten van de gangbare economische theorie en de Amerikaanse economische werkelijkheid. Juist in de VS was sprake van ontwikkelingen die de wereld van de perfecte concurrentie, statisch evenwicht, het ontbreken van machtsconcentraties, van flexibele prijzen e.d. op hun kop zetten.

⁵ Voor een gedetailleerd overzicht van het oude institutionalisme zie Nagelkerke (1992). Verschillende scholen hebben invloed gehad op de Amerikaanse oud-institutionalisten. Voor de invloed van de Duitse historische school zie men ook J. Dorfman (1995).

Het onderwerp van studie. Volgens de oude institutionalisten zouden die veranderingen in de economische werkelijkheid hun weerslag in de theorie moeten krijgen. Bovendien zou de theorie juist de dynamiek van de instituties moeten betreffen: in plaats van een comparatief statische analyse zou de economische theorie het proces van institutionalisering moeten analyseren en verklaren en bovendien criteria moeten aanreiken, waarmee de uitkomsten van het proces op hun doelmatigheid zouden kunnen worden beoordeeld. Valt zo'n beoordeling negatief uit dan dient op grond van gedegen theoretische inzichten beleidsmatig ingegrepen te worden. Het oude institutionalisme is bij uitstek beleidsgericht en onderzoekt niet alleen de ontwikkeling van instituties, maar heeft ook nadrukkelijk tot onderwerp van studie hoe de politiek door middel van institutionele verandering vooruitgang voor de samenleving kan bewerkstelligen. In termen van figuur 1 ging de aandacht van de oude institutionalisten vooral uit naar de dynamiek van de institutionele arrangementen, naar de dynamiek in de institutionele omgeving en de wisselwerking tussen die twee. Voor het niveau van het individu bestond relatief weinig aandacht.

Verklarende concepten. Een belangrijk verklaringselement voor het ontstaan van instituties is de technologie. Technologische vooruitgang vraagt om aanpassing van de sociale en economische structuren, om nieuwe instituties die bevorderlijk zijn voor haar ontplooiing. Dat geldt zowel voor de institutionele omgeving zowel als voor de institutionele arrangementen die door partijen worden gemaakt. Ook binnen ondernemingen vraagt technologische innovatie om nieuwe regels en structuren. Institutionele verandering leidt echter voortdurend tot machtsconflicten; conflicten, die herleid kunnen worden tot verschillen tussen gemeenschapswaarden en individualistische waarden. Bij Veblen is sprake van een onverzoenlijke tegenstelling tussen die twee en kunnen instituties bestaan die alleen de specifieke belangen van een kleine groep dienen (zogenaamde 'ceremonial institutions'). Daarentegen ziet Commons meer mogelijkheden instituties bewust te veranderen ten dienste van de gemeenschap (de zogenaamde 'instrumental institutions'). Belangenconflicten kunnen voor Commons bepaalde instituties zo sociaal inefficiënt maken dat doelbewust een proces in gang wordt gezet in de richting van nieuwe efficiënte en 'redelijke' regels. Institutionalisering is voor hem dan ook een proces van 'artificial selection': instituties worden gecreëerd in collectieve processen van 'trial and error', leerprocessen gericht op het tot stand brengen van die collectieve gedragspatronen die het best toegesneden

zijn op veranderende politieke, sociale en economische condities. Anders dan bij Veblen zijn volgens Commons instituties vaak efficiënt⁶.

In zijn analytisch kader gaat Commons niet uit van de consumptie- en productie-huishouding als de kleinste eenheid van analyse, maar van de transactie. Transacties moeten voldoen aan eisen van rechtvaardigheid en vertrouwen. Hiervoor zijn wettelijk vastgelegde en beschermde noties van eigendom en beschikkingsmacht nodig. De overheid speelt een belangrijke rol bij het creëren van die vereiste institutionele omgeving. Belangrijk voor Commons zijn de zogenaamde strategische transacties, die beperkingen voor de betrokken partijen met zich meebrengen. Deze beperkingen voeden conflicten waaruit uiteindelijk nieuwe 'working rules' voortkomen die na verloop van tijd weer tot routine worden. Strategische transacties zijn in het analysekader van Commons cruciaal voor het begrijpen van het proces van institutionele verandering. Wat de richting van de verandering betreft is Commons meer dan Veblen optimistisch gestemd: de graad van 'reasonable value' van de sociale organisatie wordt in de loop van het institutionaliseringsproces voortdurend vergroot.

Samenvattend kan in termen van figuur 1 over het oude institutionalisme worden gesteld dat de te verklaren variabele zowel de institutionele omgeving als de institutionele arrangementen betreft. De verklarende variabelen moeten worden gezocht in het proces van technologische ontwikkeling (Veblen) en de collectieve actie voortkomend uit conflictsituaties (Commons).

De methode van onderzoek. De ideeën van de oude institutionalisten met betrekking tot de te verklaren en de verklarende variabelen leiden tot een methode van onderzoek die nogal afwijkt van de gangbare aanpak in de economische wetenschap. In de dominerende neoklassiek-georiënteerde economie is het rationele individu de bouwsteen (methodologisch individualisme) en worden langs deductieve weg hypothesen opgesteld in de vorm van voorspellingen, die aan de hand van empirische feiten worden getoetst⁷. De methodologie van het oude institutionalisme wordt wel getypeerd als het zogenaamde patroonmodel, dat door Wilber en Harrison (1978) wordt omschreven als 'holistic, systematic and evolutionary'. Door het open, multidisciplinaire en synthetiserende karakter is deze methode zowel rijk van inhoud als relatief beperkt in precisie. Zij bestaat eruit dat langs inductieve weg wordt gepoogd in terugkerende verschijnselen een patroon te herkennen en te beschrijven. Vervolgens worden hypothetische

⁶ Het is van belang te constateren dat in de loop der tijd de opvattingen van Commons steeds meer de klassieke institutionalistische stroming zijn gaan overheersen.

⁷ Zie o.a. Latsis (1976) en Wilber en Harrison (1978).

verbanden opgesteld die aan de hand van uiteenlopende data worden getoetst. Zo ontstaat langzaam maar zeker een accuraat beeld van institutionele arrangementen, dat de samenhang tussen de samenstellende delen poogt te vatten (holistisch), de interdependenties tussen de delen analyseert (systematisch) en de ont-wikkeling van het onderwerp van studie tracht weer te geven (evolutionair). In het geval van bij voorbeeld het analyseren van de onderneming gaat het om het geheel van economische relaties (productie- en transactiekosten minimalisatie), om sociale relaties, om de historie van de onderneming en de specifieke cultuur, alsmede om de relaties met de technologie, de politiek, de vakbonden en de andere ondernemingen. Van dat complexe geheel wordt in het onderzoek niet alleen een statische foto gemaakt, maakt ook een film die ontstaan en ontwikkeling van de onderneming weergeeft. Het door de onderzoeker ontwikkelde 'pattern model of explanation' is een netwerk van aan elkaar geschakelde en aanvaarde hypotheses en axioma's uit verschillende disciplines. Daardoor ontstaat een rijk geschakeerd beeld: de sociale en economische relaties zijn in essentie 'many sided' en vereisen een multi-disciplinair analysekader. Ook zijn de institutionele arrangementen in essentie dynamisch en is een gevonden verklaringspatroon altijd voorlopig van aard. Voortdurend worden door het onderzoek nieuwe andersoortige feiten ontdekt; passen deze in het bestaande patroon dan wordt daardoor de verklaringkracht vergroot; passen nieuwe feiten niet in het verklaringkader dan dient het 'pattern' door de nieuwe feiten te worden uitgebreid⁸. De prijs die de oude institutionalisten betalen voor het proberen te vatten van de complexe, dynamische werkelijkheid van zowel de institutionele omgeving als de institutionele arrangementen betreft het gebrek aan analytische precisie. Op het terrein van die zogeheten 'rigorous analysis', die de economische theorie sedert de marginale revolutie zo na aan het hart ligt, betalen de oude institutionalisten een prijs die velen te hoog vinden. De nieuw-institutionalisten pogen die prijs lager te laten uitvallen.

2. Nieuw-institutionalisme

Het onderwerp van studie en verklarende concepten. Voor de nieuw-institutionalisten staat het verklaren van het institutionele arrangement centraal. Het gaat om een verklaring van verschillende soorten contracten, van typen onderneming-

⁸ Het werk van J.K. Galbraith over de marktwerking in moderne economieën wordt vaak als een goed voorbeeld gezien van het hanteren van het patroonmodel.

en, van branche organisaties e.d. Daarbij bedienen de nieuw-institutionalisten zich in hoofdzaak van neo-klassieke verklarende variabelen: optimaliserende individuen kiezen het meest efficiënte institutionele arrangement in een specifiek omschreven omgeving. Het individu dat is behept met een beperkte rationaliteit en dat opportunistisch gedrag kan vertonen, is de bouwsteen van de theorie⁹.

De basislijnen van het nieuw-institutionalisme kunnen worden verduidelijkt aan de hand van de visie van Oliver Williamson op de onderneming. Ondernemingen zijn institutionele arrangementen, die tot stand komen en een ontwikkeling doormaken, omdat individuen transactiekosten minimaliseren. Door de transactie nauwkeurig te specificeren aan de hand van dimensies als frequentie, onzekerheid en vooral de mate van transactiespecifieke investeringen ('asset specificity'), kunnen typen van transacties gekoppeld worden aan typen van institutionele arrangementen. Is bij voorbeeld de investering van één van de partijen erg specifiek (een toeleverancier schaft zeer specifieke machines aan), dan neemt de mogelijkheid van opportunistisch gedrag van de afnemer toe en lopen de transactiekosten van het marktcontract op (het is kostbaar met alle mogelijkheden van opportunisme in het contract rekening te houden). De transactiekostentheorie voorspelt dat dergelijke transacties niet via een marktcontract zullen worden gecoördineerd, maar binnen een onderneming zullen worden gehaald. De institutionele omgeving speelt in de nieuw-institutionele theorie een rol als zogenaamde 'shift parameter': het maakt verschil voor de hoogte van de transactiekosten van diverse institutionele arrangementen of de transacties worden gecoördineerd in een institutionele omgeving van bij voorbeeld Japan of Amerika. In het ene geval zal door het bestaan van bepaalde normen de mate van opportunistisch gedrag lager zijn bij een bepaalde 'asset specificity' dan in het andere geval. Is de institutionele omgeving eenmaal door de onderzoeker vastgesteld dan kan de redenering gebaseerd op kostenminimaliserend gedrag gewoon worden gevolgd: afhankelijk van de specifieke institutionele omgeving zullen actoren steeds voor het meest efficiënte institutionele arrangement kiezen. De nieuw-institutionalisten als Oliver Williamson onderkennen dat bestaande institutionele arrangementen ook een 'eigen leven kunnen gaan leiden'. Een padafhankelijke ontwikkeling waarbij bij voorbeeld de ondernemingscultuur een grote rol speelt behoort tot de mogelijkheden. Echter, in het verklaringskader spelen de institutionele omgeving en de min of meer autonome ontwikkeling van de institutionele arrangementen een ondergeschikte rol. Waar het bij de nieuw-

⁹ Onze schets van het nieuw-institutionalisme beperkt zich praktisch tot die vormen waarin transactiekosten (b.v. Williamson) en eigendomsrechten (Coase e.a.) centraal staan. Zij zijn voor ons doel, dat is de diagnose van de bruggen die North wist te bouwen, het meest relevant.

institutionalisten steeds om gaat is het individuele kostenminimaliserend gedrag ('economizing') en dat bepaalt in verre weg de meeste gevallen het ontstaan van de institutionele arrangementen. Er blijken selectiemechanismen te worden verondersteld, die er voor zorgen dat de meest efficiënte institutionele arrangementen overleven. Concurrentie leidt tot de 'survival of the fitter'. Op deze gedachte is veel kritiek geïoefend: machtsstructuren kunnen leiden tot het voortbestaan van inefficiënte instituties die alleen de belangen van specifieke groepen dienen. Het antwoord van de nieuw-institutionalisten luidt dat zulks kan voorkomen, maar dat op langere termijn dergelijke op macht gebaseerde situaties het altijd zullen verliezen van efficiëntere arrangementen¹⁰.

De methode van onderzoek. De onderzoeksmethode vloeit uit bovenstaande karakterisering voort: op basis van het methodologisch individualisme worden langs deductieve weg voorspellingen afgeleid. Bij voorbeeld: "Als de transactie wordt gekenmerkt door hoge frequentie, geringe onzekerheid en geringe transactiespecifieke investeringen, dan worden de transacties gecoördineerd door middel van een klassiek contract op de markt". Dergelijke voorspellingen worden getoetst door na te gaan of zij in naar tijd en plaats verschillende gevallen houdbaar blijken; zo worden de inzichten van de historicus Alfred Chandler gebruikt om de ontwikkeling van de multi-divisionele ondernemingen te schetsen als een transactiekosten minimaliserende actie van ondernemers en wordt de Japanse industriële groep gebruikt als voorbeeld van minimalisatie van transactiekosten in geval van intermediaire goederen.

De nieuw-institutionalisten houden zich bezig met het verklaren van institutionele arrangementen en verschillen in dat opzicht duidelijk van de neoklassieken. Zij doen dat op een wijze die hen in staat stelt de 'rigorous analysis' van de neoklassieken te handhaven en niet te vervallen in het door hen verfoeide 'alles-hangt-met-alles-samen'-verhaal dat zij bij de oude institutionalisten ontwaren. Om het onderscheid met de neoklassieken aan te geven noemen zij zich 'institutionalist'; om het onderscheid met de oude institutionalisten aan te geven voorzien zij zichzelf van het predikaat 'nieuw'.

¹⁰ In zijn recentere werk is Oliver Williamson genuanceerder geworden; zie Williamson (1995).

3. Douglass North: bruggenbouwer

Het denken van Douglass North heeft drie fasen doorlopen: een neoklassieke, een nieuw-institutionele en een fase waarin hij aan de brug naar het oude institutiona-
lisme bouwt. Vrij recent lijkt North aan een vierde fase begonnen te zijn, waarin hij de brug tussen beide soorten van institutionele economie (bijna) voltooit.

Het onderwerp van studie. In zijn eerste fase verklaart North processen van historische economische groei binnen de context van ontwikkelde kapitalistische instituties. Institutionele omgeving en arrangementen zijn beide nog exogeen. Hij erkent de beperkte historische reikwijdte die daarmee gegeven is. Het resultaat was zijn studie over de economische groei in de Verenigde Staten, dat nog steeds als een standaardwerk over de historische economische groei wordt beschouwd; zie North (1961).

In zijn tweede fase gaat de aandacht vooral uit naar de relaties tussen efficiënte institutionalisering en economische groei. De stelling dat zonder een gunstig institutioneel raamwerk economische ontwikkeling onmogelijk is komt duidelijk naar voren in de economisch-historische studie, die hij samen met Thomas publiceerde¹¹. Hoewel het accent in de studie ligt op de relatie tussen economische groei en efficiënte instituties wordt in deze studie het bestaan van inefficiënte instituties al niet meer geheel over het hoofd gezien (North en Thomas 1973, 127-131). Tevens blijkt dat de analyses niet langer worden beperkt tot een ontwikkelde kapitalistische omgeving; de Europese Middeleeuwen en de overgang naar en de ontwikkeling van het kapitalisme vormen het onderwerp van studie. De institutionele voorwaarden van onze Gouden Eeuw krijgen bij voorbeeld uitvoerig aandacht.

In de derde fase worden problemen van economische prestaties (groei/stagnatie) vanuit de invalshoek van niet noodzakelijk efficiënte institutionalisering benaderd. In zijn publikatie over structuur en verandering (North 1981) wordt de overgang naar de derde fase duidelijk. Economie, politiek en ideologie vormen

¹¹ North en Thomas (1973). De tweede fase wordt ingeluid met een voorstudie van het boek van 1973: North en Thomas (1970). Tot deze fase behoort eveneens Davis en North (1971). Omdat ons inziens North's denkbeelden in het met Thomas geschreven boek meer uitgekristalliseerd zijn, zullen wij onze bespreking tot dit boek beperken. Het oordeel van Richard Nelson (1994, 132) over het andere boek achten wij overigens zeer verhelderend:

"in his early work on economic institutions (Davis and North, 1971), North's position was that, despite the fact that interested parties often differed in their goals, and despite the fact that collective political processes often were involved centrally in the process of institutional evolution, evolution did assure something like optimality."

de ingrediënten voor de analyse van het economische verleden. De analyse begint ongeveer 10.000 jaar geleden met de eerste economische revolutie, dat is de overgang naar een sedentaire bestaanswijze, en eindigt met de tweede economische revolutie, die rond 1850 door het huwelijk tussen wetenschap en techniek werd ingeluid.

Verklarende concepten. De vroege Douglass North hanteerde een neoklassiek model, waarin instituties als data figureren. Volledig geïnformeerde actoren maximaliseren hun nut en economische processen oscilleren in de richting van optimale evenwichten. De motor van de economische groei van een regio ligt in zijn "comparative advantage in relative costs of production, including transfer costs" (North 1955, 248). Relatieve prijzen hebben verklarende prioriteit¹². Gedurende de tweede fase benadrukt North met name de betekenis van instituties (eigendom, politieke instituties) voor processen van economische groei dan wel stagnatie. Het verklarende model blijft neoklassiek. De dynamiek van instituties wordt verklaard met behulp van een 'efficiënte institutie hypothese'. Volgens deze hypothese leidt rationeel, kosten-minimaliserend handelen van actoren tot het ontstaan van efficiënte instituties. De hypothese berust op de centrale gedachte van de transactiekostentheorie. Deze luidt dat instituties, totstandkomen op basis van een principe van minimalisering van transactiekosten¹³. North en Thomas gebruiken deze gedachte o.a. voor hun analyse van veranderingen in de organisatie van de middeleeuwse heerlijkheid ('manor'). Het gaat om de overgang van het systeem van feodale arbeidsverplichtingen naar een systeem gedomineerd door loonarbeid. Deze institutionele verandering wordt verklaard uit veranderingen in transactiekosten, i.c. van afdwingingskosten. De overgang wordt tevens heel uitdrukkelijk geïnterpreteerd als een verschuiving van de ene efficiënte institutionele vorm naar een andere. De arbeidsverplichting was een efficiënte contractvorm geweest, maar de opkomst van de markteconomie had

¹² "...U.S. growth was the evolution of a market economy where the behavior of prices of goods, services and productive factors was the major element in any explanation of economic change" (North, 1961, vii).

¹³ De transactiekostentheorie wordt meestal -ook hierboven- verbonden met de naam van Oliver Williamson. Uit het bovenstaande blijkt dat North vrijwel gelijktijdig met een versie van deze theorie gewerkt heeft. Het pionierswerk van Coase waarop voortgebouwd is, heeft in het geval van North aanvankelijk uitsluitend indirecte invloed gehad. In North en Thomas (1973, 159) wordt verwezen naar het ondertussen klassieke artikel van Harold Demsetz (1967, 347-359). Dat artikel is uitdrukkelijk gebaseerd op 'afleidingen' van Coase.

gemaakt dat betaling in geld of natura een efficiëntere organisatievorm was geworden¹⁴. De verschuiving zou zelfs een Pareto-verbetering betekenen¹⁵. North onderkent reeds in deze fase van zijn denken het bestaan van niet-efficiënte instituties en suggereert daarvoor twee verklaringen. De verklaring van niet-efficiënte instituties uit 'free riders' gedrag is in lijn met de neoklassieke benadering (North en Thomas, 1973, 4). De tweede verklaring is expliciet gebaseerd op conflicterende belangen en op verschillen in onderhandelingsmacht. De voorbeelden hebben m.n. betrekking op de relaties tussen regeerders en hun onderdanen¹⁶. De tweede verklaring doet onder meer door de nadruk op politieke factoren en op machtsverhoudingen een forse stap in de richting van het oude institutionalisme. In zijn derde fase gaat North op zoek naar een theorie die in staat is instituties te verklaren, die op lange termijn inefficiënt zijn. Twee publikaties (North 1981 en 1990) leveren de belangrijkste theoretische resultaten van het ingeslagen pad. Hij laat de efficiënte institutie hypothese vallen; machtsverhoudingen hebben in zijn visie een systematische invloed op institutionele arrangementen; het feit dat informatie niet kosteloos en vaak onvolledig is, vormt het vertrekpunt voor een grondige kritiek op de neoklassieke theorie en leidt North naar theorieën over motivatie, informatieverwerking en het belang van ideologieën. De theorie over de staat moet nu verklaren waarom eigendomsrechten in de regel inefficiënt zijn en waarom staten instabiel zijn¹⁷. De staat is uit op maximalisering van belastingopbrengsten en verleent daartoe diensten aan de samenleving. Deze diensten omvatten in ieder geval de omschrijving van de regels van het spel (rechtssysteem, eigendomsrechten) en de handhaving daarvan, maar zij kunnen ook de verschaffing van infrastructurele diensten (wegen en bruggen, onderwijs etc.) betekenen. In zijn streven naar maximalisering heeft de regeerder met externe en interne rivalen te maken. De verschillende soorten onderdanen hebben uiteenlopende alternatieve kosten, hetgeen impliceert dat zij onder sterkere of zwakkere druk staan om te kiezen voor een interne of externe rivaal van de heersende staat. Hiermee is de basis van de onderhandelingsmacht van de verschillende maat-

¹⁴ "...the balance of efficiency tilted toward other contractual forms with lower enforcement costs" (North en Thomas, 1973, 39).

¹⁵ "The commutation of feudal dues for a money payment similar to today's tax payment was advantageous to both tenants and lords" (North en Thomas, 1973, 40).

¹⁶ "...a prince may find short-run advantage in selling exclusive monopoly rights which may thwart...growth because he can obtain more revenue from such a sale than from any other source" (North en Thomas, 1973, 7).

¹⁷ "...the widespread tendency of states to produce inefficient property rights...and the inherent instability of states, which leads to economic change and ultimately to economic decline" (North, 1981, 23).

schappelijke groepen tegenover de staat voor een belangrijk deel gegeven. Deze groepen hebben 'exit' of 'voice' opties die zij in eigen voordeel gebruiken. Het resultaat is dat machtige groepen heel vaak privileges, eigendomsrechten en belastingvrijdommen weten te verwerven die economische groei in de weg staan. North is van oordeel dat een gegeven institutioneel raamwerk doorgaans niet homogeen efficiënt of inefficiënt is. Hij spreekt van een "mixed bag". Enerzijds is sprake van "institutions that promote ... productivity-raising activities", terwijl anderzijds sprake is van "institutions that provide barriers to entry, encourage monopolistic restrictions, and impede the low-cost flow of information" North 1981, 64)¹⁸.

Het wordt duidelijk dat volgens North de neoklassieke theorie moet worden vervangen door een theorie die drie dingen kunnen verklaren: waarom komen efficiënte instituties tot stand, waarom kan het creëren van de efficiënte instituties uitblijven en blijft een minder doelmatige situatie voortduren en tot slot waarom worden inefficiënte instituties gecreëerd? In de verklaring bij North spelen transactiekosten een belangrijke rol: het streven naar een vermindering van die kosten kan leiden tot het ontwerpen van efficiënte instituties, terwijl het bestaan van hoge transactiekosten er juist ook toe kan leiden dat partijen niet tot de meest doelmatige organisatie van hun transacties komen. Door het ontbreken van een efficiënte institutionele structuur kan bij voorbeeld voor partijen de onzekerheid zo groot zijn dat zij niet tot het afsluiten van transacties komen¹⁹.

North ziet instituties zowel als 'constraints' en als endogene factoren, die het object van de theorie van institutionele verandering zijn. Hij combineert de nadruk op rationele keuze die karakteristiek is voor de hoofdstroom van de economische wetenschap met de nadruk op instituties en institutionele verandering die typerend is voor de oude institutionele economie (North, 1990, 5).

De methode van onderzoek. Ten aanzien van de gebruikte methodologie heeft North stapje voor stapje afscheid genomen van een overwegend deductieve verklaringsstrategie en de weg ingeslagen naar een strategie, die meer gekenmerkt wordt door een wisselwerking tussen modelmatige relaties en empirische

¹⁸ North doelt hier kennelijk op factoren die de totstandkoming van allocatieve efficiëntie beïnvloeden. In recenter werk maakt hij soms een onderscheid tussen allocatieve en adaptieve efficiëntie (North, 1990, 90, 99 en 136; North, 1994, 367). De relatie wordt echter niet geheel duidelijk gelegd.

¹⁹ Met behulp van speltheoretische argumenten beredeneert North dat economische transacties op wat grotere schaal (aantal, omvang) in afwezigheid van adequate instituties niet te verwachten zijn: "*But without institutional constraints, self-interested behavior will foreclose complex exchange, because of the uncertainty that the other party will find it in his or her interest to live up to the agreement*" (North 1981, 33).

bevindingen. Hij stelt zich open op als het gaat om het toetsen van theoretische voorspellingen aan historische feiten.

Een fraai voorbeeld van zijn werkwijze kan worden gevonden in het onderzoek over de rol van privaat, d.w.z. zonder staatsbemoedienis ontworpen handelsrecht (Milgrom, North en Weingast, 1990). Dit handelsrecht functioneerde rond de grote vroeg-middeleeuwse jaarmarkten: het hielp handelaars betrouwbare partners te vinden en straffe bekend geworden onbetrouwbaarheid via reputatieverlies af. In de economische geschiedenis bestaat er brede consensus over de betekenis van deze jaarmarkten en van het gehanteerde recht voor de herleving van de interregionale handel. North en zijn mede-auteurs stellen zich de vraag of dit recht verklaard kan worden als een transactiekosten minimaliserende institutie. Op basis van een aantal empirisch vastgestelde kenmerken van het rechtssysteem ontwerpen zij eerst een eenvoudig speltheoretisch model (van het type 'herhaald gevangenendilemma'). Analyse van het model levert tamelijk robuuste evenwichten op. Verstandige mensen doen er onder dergelijke institutionele verhoudingen verstandig aan zich betrouwbaar te gedragen. Vervolgens vragen North c.s. zich af welke andere problemen de handelaren in de werkelijkheid tegen gekomen moeten zijn en hoe zij die volgens hun analysemodel moeten hebben opgelost wil er sprake zijn van een efficiënte institutie. De historie wordt vervolgens onder de loep genomen door de bril van de door het model 'voorspelde' problemen en oplossingen. De empirische bevindingen worden dan gebruikt om het theoretische analysekader bij te stellen. Zo is North bij voorbeeld steeds meer waarde gaan hechten aan de verklarende betekenis van ideologie²⁰. Zo gezien breidt North zijn verklaringskader uit op basis van een wisselwerking tussen theorie en empirie als een patroonmodel, zoals beschreven bij de oude institutionalisten. Wel is duidelijk dat North meer dan de oude institutionalisten probeert vast te houden aan een rationele keuze-theorie; zo verbindt North bij voorbeeld het al dan niet ideologisch stemmen aan de daaraan verbonden kosten en baten²¹.

²⁰ Ideologische verschijnselen zijn "...the subjective perceptions (models, theories) all people possess to explain the world around them..." en worden door North verklaard als gevolgen van informatiebeperkingen. Hij stelt: " the subjective and incomplete processing of information...accounts for ideology, based upon subjective perceptions of reality, playing a major part in human beings' choices." Hij voegt hieraan toe: "...it suggests that these regularized interactions we call institutions may be very inadequate or very far from optimal in any sense of the term" (North 1990, 23).

²¹ "institutions alter the price paid for one's convictions and hence play a critical role in the extent to which non-wealth maximizing motivations influence choices." (North 1990, 26). Met andere woorden: mensen stemmen ideologisch als het weinig kost.

North's vierde fase. Uit recente publikaties (Denzau en North, 1994) blijkt dat North ontevreden is over zijn eerdere behandelingen van menselijk gedrag, van het ontstaan en functioneren van ideologie, en van de betekenis van gedrag en ideologie voor de analyse van institutionele verandering. North maakt tegenwoordig gebruik van de hedendaagse cognitieve psychologie om het ontstaan van ideologieën en daarop gebaseerde instituties te verklaren. Hij beperkt daarbij de toepasbaarheid van de rationele-keuzetheorie tot nogal restrictieve condities waarin de keuzen simpel en frequent zijn en actoren door sterke motivatieprikkels worden gedreven tot het zoeken van de meest efficiënte oplossing²². Deze condities worden slechts zelden vervuld. Beslissingen moeten vooral vaak in situaties van onzekerheid genomen worden. In zulke situaties worden ideologieën ('mental models') in de zin van subjectieve percepties en verklaringsmodellen bepaald door de ervaringen en leerprocessen van individuen die door overeenkomstige ervaringen gegaan zijn. Het causale model is dan: leerprocessen in situaties van onzekerheid ---> mentale modellen en ideologieën ---> instituties. Belangrijk is dat de gehanteerde cognitieve theorie ook kan verklaren dat individuen 'ingesloten' kunnen raken door een inferieure keuze op basis van het tot stand gekomen mentale model. Niet-efficiënte institutionalisering wordt dan verklaard uit de cognitieve beperkingen die met de 'human condition' gegeven zijn.

In termen van figuur 1 interpreteren wij de recente ontwikkelingen bij North als volgt:

- het niveau van het individu wordt open gebroken: individuen kunnen verschillende leerprocessen doormaken en verschillende 'mental maps' hebben. Hun gedrag is daardoor in een gelijke institutionele omgeving niet meer eenduidig bepaald. Het verbinden van de theorievorming over instituties en ideologie met psychologische processen zou een belangrijke winst ten opzichte van sociologische en nieuw-institutionele theorieën over institutionalisering kunnen betekenen.
- de institutionele arrangementen kunnen een eigen ontwikkelingspad vertonen; ondernemingen bij voorbeeld kunnen een eigen cultuur ontwikkelen waardoor zij een 'eigen' antwoord hebben op een wijziging in de institutionele omgeving.
- zowel de institutionele arrangementen als de institutionele omgeving zijn endogeen; de cognities van de individuen worden door de institutionele

²² "If all choices were simple, were made frequently with substantial feedback, and involved substantial motivation, then substantive rationality would suffice for all purposes" (Denzau en North, 1994, 10).

arrangementen en de institutionele omgeving beïnvloed, terwijl die op hun beurt door het individu en de strategie van de arrangementen maakbaar zijn gebleken (zie de pijlen in figuur 1).

De brug naar het oude institutionalisme is nagenoeg voltooid: het verklaringsmodel van North bevat alle variabelen die ook in het oude institutionalisme belangrijk zijn, terwijl het individu uit de nieuw-institutionele theorie het vertrekpunt van de analyse is.

4. Conclusie

Douglass North heeft zich zijn wetenschappelijk leven beziggehouden met instituties. Hij heeft na een periode als neoklassiek econoom een brug geslagen van het nieuwe naar het oude institutionalisme. Hij heeft de strakke analyse ('rigorous analysis') van de neoklassieke theorie en van het nieuw-institutionalisme zo veel mogelijk willen vasthouden, maar empirische bevindingen hebben hem steeds opnieuw genoopt meer verklarende variabelen dan uitsluitend economische doelmatigheid in zijn verklaringsmodel te incorporeren. Daardoor is zijn methode van onderzoek gewijzigd in de richting van een evolutionaire en meer multi-disciplinaire aanpak. Onvermijdelijk betaalt ook Douglass North daarvoor een prijs: de scherpe analyse van beperkte reikwijdte uit de neoklassieke theorie maakt plaats voor een meer explorerende analyse van bredere aard. Uit het werk van Douglass North blijkt verder duidelijk dat hij daarbij steeds modelmatig blijft denken en beslist niet terecht wil komen in een moeras van alles-hangt-met alles-samen-verhalen. Er is eerder sprake van een combinatie van de sterke punten van beide scholen.

Literatuur

- Bush, P.D., 1987, 'The Theory of Institutional Change', *Journal of Economic Issues*, september 1987, 1075-1116
- Caldwell, B.J., 1982, *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century*, London
- Demsetz H., 1967, 'Towards a Theory of Property Rights', *American Economic Review*, 57, 347-359

- Denzau, A. en D.C. North, 1994, 'Shared Mental Models: Ideologies and Institutions', *Kyklos*, 47 (1), 3-31
- Davis, L. en D. North, 1971, *Institutional Change and American Economic Growth*, Cambridge University Press
- Dorfman, J., 1995, 'The Role of the German Historical School in American Economic Thought', *American Economic Review*, 45, 17-28
- Ekelund, R. en R. Hébert, 1990, *A History of Economic Theory and Method*, 3rd ed.
- Galbraith, J.K., 1967, *The New Industrial State*, 1967
- Kerstholt, F., 1994, 'Van een neoklassieke naar een nieuw-institutionele benadering van historische economische groei: kreeg Douglass North de eerste Nobelprijs voor historische sociologie?', *Sociale Wetenschappen*, 37 (1), 30-56
- Langlois, R.N., 1986, 'The New Institutional Economics: an introductory essay', in: Richard N. Langlois (ed.), *Economics as a Process: Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge University Press, 1-25
- Latsis, S., 1976, 'A Research programme in Economics' in: *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge University Press
- Milgrom, P., D.C. North en B. Weingast, 1990, 'The role of Institutions in the Revival of Trade: The Law Merchant, Private Judges and the Champagne Fairs', *Economics and Politics*, 1-23
- Nagelkerke, A., 1992, *Institutes en Economisch Handelen*, Tilburg
- Nelson, R., 1994, 'Evolutionary Theorizing about Economic Change', in: Neil Smelser en Richard Swedberg (eds.), 1994, *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press, 108-136
- North, D.C., 1955, 'Location Theory and Regional Economic Growth', *Journal of Political Economy*, 243-258
- North, D.C., 1961, *The economic growth of the United States, 1790-1860*, Englewood Cliffs NJ
- North, D.C. en R.T. Thomas, 1970, 'An economic theory of the growth of the Western World', *The Economic History Review*, 2nd series, 22 (1), 1-17
- North, D.C. en R. Thomas, 1973, *The rise of the Western world: A new economic history*, Cambridge
- North, D.C., 1981, *Structure and change in economic history*, New York
- North, D.C., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge
- North, D.C., 1984, 'Economic Performance Through Time', *American Economic Review*, 84 (3), 359-368

- Wilber, C.K. en R.S. Harrison, 1978, 'The Methodological Basis of Institutional Economics; Pattern Model, Story-Telling, and Holism', *Journal of Economic Issues*, XII (10), 61-90
- Williamson, O.E., 1993, 'Transaction Cost Economics and Organization Theory', *Industrial and Corporate Change*, 2 (2), 107-156
- Williamson, O.E., 1995, 'Efficiency, Power, Authority and Economic Organization', in: J. Groenewegen (red.), *Transaction Costs Economics and Beyond*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston